Considerat el millor espai neoclàssic local, destaca la utilitat social de l'actuació

El projecte de tractament de les "peixateries velles" de Reus

Pere Ollé Domingo
ARQUITECTE

El conjunt urbà anomenat de les "peixateries velles", a Reus (Baix Camp), considerat "el millor espai neoclàssic local", ha estat objecte d'un procés de rehabilitació per part de la Direcció General d'Arquitectura i Habitatge. Entre els objectius proposats, com ara la restauració de les edificacions de reconeguda vàlua arquitectònica i la revitalització dels establiments de la zona, destaca des del punt de vista social, la recuperació de la seva plaça porticada per a ús públic.

El conjunt urbà de les "peixateries velles" es compon de dos grups de cases entre mitgeres amb façanes confrontants i l'espai intermedi, de 14 m d'amplada i 28 m de llargada que està tancat transversalment als edificis per dos murs porticats. Aquest espai intermedi fou concebut per a fer de mercat, i posteriorment cobert amb una teulada sobre encavallades triangulades de perfil d'acer. Els baixos dels edificis també estaven vinculats al mercat. L'espai presenta les característiques de les places majors neoclàssiques, amb la façana de la planta baixa porticada amb arcs de mig punt formant porxos que inclouen un entresol i la de les altres tres plantes altes amb balcons ordenats de forma simètrica.

El conjunt estava, en el moment de l'encàrrec, prou desfigurat, el mercat acabat de clausurar i l'ajuntament havia promogut amb anterioritat un concurs d'ideas per a la seva reutilització. Els veïns dels primers pisos volien eliminar la coberta del mercat que constituïa un graó d'accés als seus balcons. Algunes entitats ciutadanes volien mantenir

l'espai cobert per a activitats vàries. L'equip redactor del PERI del nucli antic pretenia que el projecte comportés la millora dels accessos al barri vell. Fins i tot, en algun mitjà públic de difusió es va atribuir a les encavallades una quasi primogenitura de la construcció metàl·lica a Europa.

Poca atenció es va prestar, en principi, al possible valor arquitectònic del conjunt, que encara que deteriorat no era difícil de distingir.

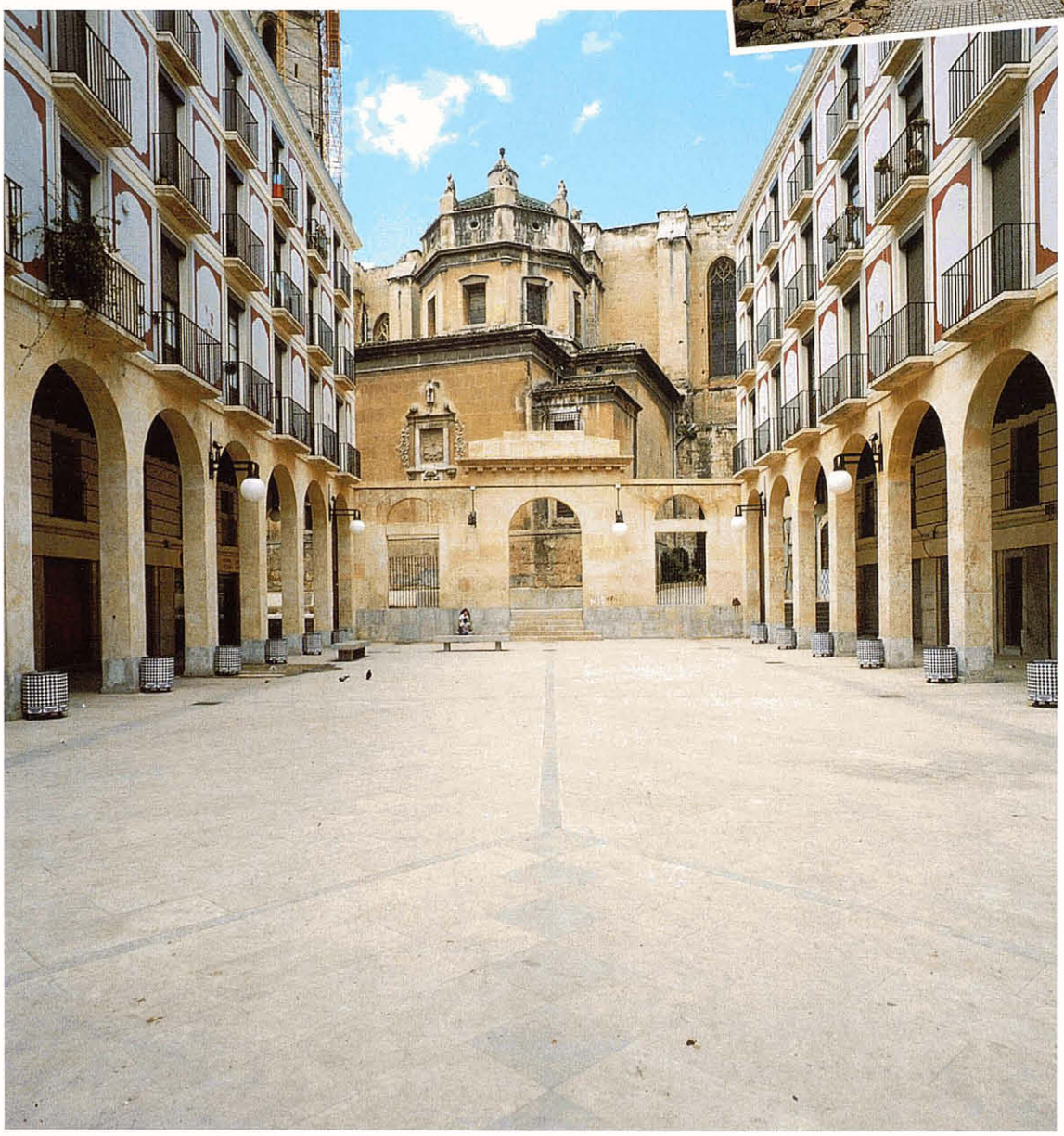
D'entre les alternatives es va optar per restaurar l'edifici purament i simplement.

Projectes i reformes anteriors

A la fitxa IPCS de l'arxiu històric del COAC es descriu les "peixateries velles" com "un conjunt urbà molt interessant, compost de dos edificis d'habitatges de quatre blocs, ordenats simètricament, formant un espai tancat, penetrat per un carrer amb porxos d'arcs de mig punt. El conjunt queda tancat per un mercat a la plaça de Sant Pere. Tant els habitatges, pel seu interès tipològic, com el mercat, per l'interès dels elements ornamentals i escultòrics,

Les fotografies petites que apareixen a les pàgines 15, 16, i 17, permeten veure l'estat de "les peixateries velles" abans de les obres, i les més grans, l'estat actual dels espais corresponents, un cop acabat el procés de rehabilització. Les il·lustracions que segueixen, mostren uns altres aspectes del conjunt després de l'actuació.

fan del conjunt el millor espai neoclàssic local". Fou projectat per Antoni Munné.

A l'acta de 17 de gener de 1949 del llibre municipal de sessions consta l'aprovació del projecte i l'expedient per a l'execució de les obres, fins i tot el sistema de finançament i sol·licitud de declaració d'obra d'utilitat pública.

També hi ha constància que la recepció oficial de les obres tingué lloc en data 31-10-1854. Però no s'ha localitzat cap document del projecte. La referència gràfica més antiga és una postal impresa l'any 1909 titulada *Reus-Campanario de S. Pedro* on hi ha una vista de l'espai interior de "les peixateries", anterior a les obres de reforma que entre 1910 i 1914 emprengué l'ajuntament.

D'aquestes reformes, concebudes per l'arquitecte municipal Pere Caselles, se n'ha obtingut tota la documentació del projecte i l'obra; va consistir en una redistribució de les parades de tot l'espai central, cobrint-lo amb una teulada de zinc sobre encavallades d'acer, i l'execució d'uns taulells de marbre amb frontals de ceràmica esmaltada. A aquest arquitecte li havien denegat prèviament l'aprovació d'un projecte de nou mercat d'estil modernista i el seu desencís quedà evident en el poc interès que té la reforma que li encomanaren en lloc d'aquell.

També hi ha un estudi d'Antoni Sardà (datat el 1955 i possiblement amb motiu de la construcció del nou mercat central al carrer de Sant Joan) d'ordenació de tot el conjunt urbà que envolta l'església de Sant Pere que estudia la recuperació de la zona central del conjunt de "les peixateries" per a espai urbà lliure. En aquest projecte s'enderrocaven els murs

transversals de tancament del mercat. Aquest projecte no es dugué a terme.

De propietat pública i privada

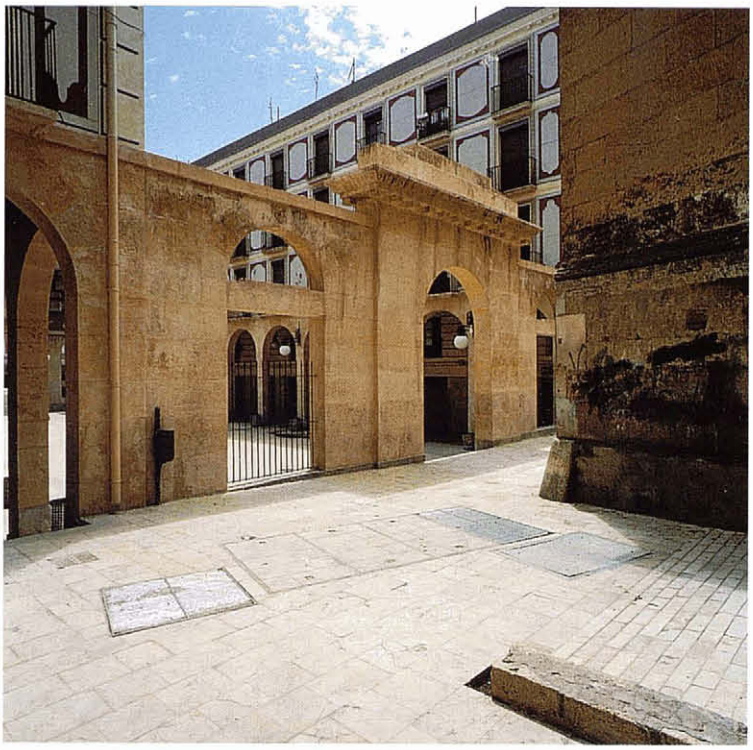
El conjunt de "peixateries", tal com s'ha descrit consta de dos blocs disposats de forma paral·lela que tanquen un espai central. Aquest espai és de titularitat pública però els dos blocs, que consten cada un de quatre edificis, són de propietat particular i els seus locals i habitatges són explotats en règim de lloguer. No s'ha trobat constància que anteriorment hagin estat de titularitat pública. Llavors, quines són les obres que s'efectuen el 31-10-1854? A les actes municipals es parla de construir un mercat i en cap cas de promoció d'habitatge social. No sembla gaire senzill poder construir el mercat sense edificar els habitatges, o si més no projectar les façanes dels edificis. ¿És que es va establir una col·laboració entre promotors particulars i l'ajuntament? Sembla el més lògic. En qualsevol cas el que és cert és que, a la documentació de la reforma de 1910, s'hi inclou un protocol on els propietaris dels edificis autoritzen l'ajuntament a carregar les encavallades de la coberta projectada a una altura determinada dels pilars dels pòrtics; en aquesta data és clar que els edificis eren de propietat particular i només era públic l'espai central.

Aquest aspecte fonamental de la gènesi de l'obra que ha quedat sense aclarir hauria aportat més informació a l'objecte del seu coneixement.

Voluntat de rehabilitar

El pas de cent trenta anys

La construcció i posada en funcionament del mercat del carrilet va comportar el tancament definitiu del mercat vell o "peixateries". L'espai central entre edificis va quedar definitivament clausurat, i a l'espectativa d'un projecte, s'utilitzava esporàdicament per a activitats públiques de tipus lúdic.

Els porxos quedaren configurats com a dos carrers que travessaven longitudinalment l'àmbit i donaven accés als locals de planta baixa (majorment carnisseries) que en no estar ocupats per concessionaris d'una parada sinó per llogaters d'un local comercial particular no els calia traslladar-se. Aquesta situació comportà la degradació social de l'àmbit i una major degradació física de totes les seves parts accessibles.

L'ajuntament havia emprès la redacció del PERI del nucli antic quan es va sol·licitar de la DGAH una actuació que fos el símbol de la voluntat de rehabilitar el barri antic. Es va acordar entre les administracions que el més oportú era actuar a les "peixateries".

El tipus d'actuació a dur a terme el va proposar la DGAH a la vista de les alternatives exposades en estudis previs fets pel redactor del projecte.

Pel que fa a la utilització de l'àmbit, bàsicament es presentaven dues alternatives: el seu tractament com a recinte tancat o com a recinte obert. La primera comportaria mantenir algun tipus de coberta (per exemple les encavallades preexistents) com a suport de planxa translúcida o d'un envelat escamotejable i introduir algun tipus de tancament entre els pòrtics cosa que permetria donar al recinte uns usos específics i seria l'alternativa més coherent amb la seva forma arquitectònica que és la d'un espai tancat. La segona, o tractament com a espai obert que conduiria cap a una utilització genèrica del recinte com a plaça pública reservada a vianants, comportava l'eliminació de la coberta i en conseqüència incorporava la vista del campanar i de la cúpula del Santíssim de la Prioral; en aquest cas resultava una mica incoherent mantenir els murs transversals de tancament al NW i SE del recinte. La segona alternativa va ésser l'escollida.

Pel que fa a l'actuació arquitectònica en concret calia decidir si s'actuava a l'interior d'habitatges i locals o només a la seva façana. El tipus d'ocupació d'ha-

bitatges i locals en règim de lloguer a preus molt baixos va impossibilitar cap tipus de col·laboració amb els propietaris per al finançament de reformes interiors. Però es va fer un estudi dels edificis del bloc NE (que estan en pitjors condicions que els del bloc SO) on es plantejava la viabilitat tècnica de la seva rehabilitació interior per al cas que passessin a ser de titularitat pública o s'obrís una via de finançament.

Calia decidir també si es prolongaven els carrerons de Sant Pere i dels Jueus, en règim de vianants, fins a connectar-los amb els porxos per tal de millorar l'accessibilitat al carrer de Sant Pere i als mateixos habitatges del bloc NE tal com demanava l'equip redactor del PERI. Aquesta actuació hauria resultat una mica incoherent i poc respectuosa amb la concepció arquitectònica del conjunt. La decisió va ésser de no fer-hi l'enllaç, però tampoc s'hi va introduir cap element nou que el dificultés en el cas que l'ajuntament l'estimés molt necessari i volgués fer-lo posteriorment.

Resumint, es podria dir que a mesura que s'ampliava el coneixement de l'obra arquitectònica es prenia consciència de la seva vàlua, al principi emmascarada per la seva pròpia humilitat i pel pas de cent trenta anys. Llavors va anar agafant cos la idea que el que era fonamental no era tant la utilitat pública que se'n volia obtenir amb les actuacions dels projectes com la recuperació de l'obra arquitectònica en si.

Objectius de la rehabilitació

Els objectius que semblava raonable proposar-se, una vegada els estudis previs van tenir concreció, eren els següents:

1.- Restaurar el conjunt i restituir-li el seu aspecte original.

2.- Sanejar l'àmbit.

3.- Revitalitzar els establiments de la zona, promovent-ne la reconversió.

4.- Recuperar l'àmbit per a ús de plaça pública.

La restauració del conjunt comprendria la recuperació dels paraments de façana de la degradació provocada per l'agressió ambiental, l'eliminació de tots el afegits i modificacions efectuats sobre l'obra original al llarg dels anys, ja que en cap cas no va semblar necessari conservar-los, i la reparació de la destrucció produïda per l'ús de mercat.

El sanejament de l'àmbit era d'una necessitat evident, atès que l'estat d'abandonament i la proximitat a una zona de forta marginació social, afegits a la degradació física del conjunt, havien produït una situació de notable deteriorament. Calia permetre que la llum solar i la ventilació natural entressin de nou en tot l'àmbit, garantir el correcte desguàs de les aigües pluvials i millorar la xarxa pública de subministrament d'electricitat, la de l'enllumenat públic i el clavegueram.

És molt curiós que, precisament a la part baixa del carrer Major, on es troben també el Centre de lectura i la porta principal de la Prioral al peu del campanar, s'hagi originat una degeneració del teixit comercial urbà que tant caracteritza el nucli antic. L'objectiu de revitalitzar els establiments de la zona aconseguint la unió de la zona comercial dels carrers Monterols i Major amb la dels ravals de Sant Pere i Robuster era ineludible proposar-se'l i semblava a l'abast del nivell de l'actuació.

L'objectiu de recuperar l'àmbit per a ús de la plaça pública és el fonamental, des del punt de vista de la utilitat social de l'actuació, i en certa manera inclou els anteriors. Pel que fa a consolidar la seva consecució es va fer l'única intervenció arquitectònica no estrictament restauradora que és la construcció d'un paviment noble i la dotació d'alguns elements de mobiliari urbà.

Els criteris aplicats

Els criteris que havien de conformar les tècniques d'actuació eren els següents:

1.- Restitució de l'aspecte del conjunt en el moment projectual de 1919.

2.- Ennobliment de tota la zona trepitjable i parts accessibles.

3.- Tractament de façanes amb tècnica d'estucat pla pintat.

4.- Obtenir el màxim de diafanitat.

L'aplicació del primer i fonamental criteri comportava:

a) Enderrocar els afegitons fets als murs amb motiu d'haver addicionat la coberta de 1910 i refer les cornises primitives.

b) Retirar la coberta i també

les parades de venda corresponents a la reforma de 1910.

c) Unificar les baranes de terrat per damunt de les cornises, aleshores diferents a conseqüència de reformes practicades a la coberta d'alguns edificis.

d) Refer tot el plafonat de les façanes i netejar i reparar els paraments de pedra.

e) Unificar el tractament de les portes de locals comercials.

El criteri restituidor exposat òbviament no es portava fins al límit de tornar a collocar les antigues portes cegues de fusta dels locals comercials, ni de tornar a enreixar els pòrtics de les porxades ni dels murs de tancament, ja que això resultaria anacrònic i contradictori amb els tipus d'usos previstos.

El criteri d'ennoblir la zona trepitjable substituint-hi el paviment de panet existent (que està sobreposat a l'original de rajola rústica) per un enllosat de pedra de mides grans i execució acurada, i a la vegada revestir amb pedra els paraments accessibles de la planta baixa és suggerit per la monumentalitat de l'àmbit visual que componen la plaça de "peixateries", la capella del Santíssim i el campanar.

El criteri de tractar les façanes amb estucat pla pintat és producte de la informació prèvia practicada de la qual va resultar un coneixement molt aproximat de l'aspecte original d'aquestes façanes.

El criteri d'intentar obtenir el màxim de diafanitat ve de la convicció que els edificis que tanquen la plaça són alts en excés i produeixen una compressió de l'espai lliure; per tant no es va projectar la collocació d'arbres ni cap element escultòric ni d'amoblament que per les seves dimensions pogués sobresaturar l'espai visual; tan sols uns bancs de pedra sense respatller, útils als vianants i que no han d'entorpir la utilització de la plaça per a actes públics.

El difícil problema de la gestió

Atès que les obres es desenvoluparen, en una part important, sobre elements de propietat particular va caldre demanar la conformitat prèvia de propietaris i usuaris, que en el cas dels habitatges es va obtenir sense gaires reticències, però en el cas de les botigues, on la restauració de les portalades comportava en molts casos que el comerciant hagués de replantejar-se l'aparador (lògicament, a càrrec seu), el desenvolupament de les obres va ésser alentit per la manca de collaboració dels interessats. La llarga llista de petites incidències va posar ben de manifest que a pesar que les obres van ser molt ben rebudes i acceptades per l'evident benefici que proporcionaven a propietaris i llogaters dels immobles de "peixateries", cap d'ells no estava en principi disposat a collaborar econòmicament gens ni mica. Tots els contactes personals de tipus informatiu i de coordinació que van ésser portats pels serveis de l'ajuntament i les actuacions en el mateix sentit de la direcció facultativa evidencien com és de difícil gestionar actuacions d'aquest tipus quan la degradació de l'entorn social ha sobrepassat un determinat límit. I aquesta constatació fa ésser molt prudent a l'hora de plantejar actuacions menys agraïdes però més ambicioses com seria la rehabilitació de l'interior dels habitatges; plantejament que des del punt de vista estricte de la solidesa de les edificacions és perfectament viable.

Expectatives dels resultats

L'objectiu de recuperar la zona per a l'ús de plaça pública sembla que es va obtenint i que cada vegada més l'indret és un punt d'estada i encontre, cosa que no és mèrit sols de l'obra efectuada, sinó majorment de les condicions pròpies de l'àmbit de les "peixateries".

Una altra cosa és la desitjada reconversió dels establiments que corresponen a un tipus comercial de barri (quasi la totalitat del ram alimentari) cap a un tipus de zona comercial intensiva més d'acord amb la seva situació al cor de la ciutat i amb el tipus de comerços establerts al carrer Major i ravals adjacents. De moment aquesta reconversió no ha donat indicis clars d'iniciar-se. Però amb l'execució prevista de la segona fase de les obres, que es desenvolupa majorment al carrer del fossar vell, on la continuïtat física del carrer Major amb els ravals s'estableix d'una manera més directa, és d'esperar que la consecució dels objectius serà un fet.

P. O. □